

Intervju s Petrom Rodik

PRIREDIO JERKO STJEPANOVIĆ

Ideja ovog intervjuja rodila se iz svijesti o važnosti društvenog problema prezaduženosti građana. Što i kako se dogodilo da veliki broj ljudi ne može vraćati kredite te tko snosi odgovornost? Nadam se da će prezentirane informacije čitateljima osvijetliti određene društvene prakse koje stvaraju hrvatsku ali i globalnu svakodnevicu. Vjerujem da će studenti društvenih i humanističkih znanosti ovdje naći kvalitetne primjere praktičnog bavljenja sociologijom.

Zahvaljujemo se dr. sc. Petri Rodik sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu na divnoj suradnji.

DISKREPANCIJA Dobar dan. Naslov Vašeg predavanja na godišnjem kongresu Hrvatskog sociološkog društva glasio je: "(Pre)zaduženost kao društveni proces." Možete li nam objasniti što to točno znači?

PETRA RODIK Riječ je o konceptualnom razgraničavanju "redovne" zaduženosti i prezaduženosti. Podizanje kredita postalo je pretpostavka zadovoljavanja životnih potreba, od temeljnih, poput stanovanja, do konzumiranja potrošačkih dobara i usluga. I u Hrvatskoj je život na kredit postao pravilom, a ne iznimkom – društveno se normalizirao. Posebno od 2002. do 2007. kad imate nagli porast zaduženosti građana. Međutim dio ljudi dođe u situaciju da svoje dugove više ne može otplaćivati i tu se koristi konstrukt *prezaduženosti*. Prezadužena su ona kućanstva koja ne mogu više servisirati svoje redovne dugove, bilo telefonske pretplate ili režije, bilo kredite za stan ili auto. Uz prezaduženost se onda vezuju i problemi siromaštva, zdravstveni problemi itd.

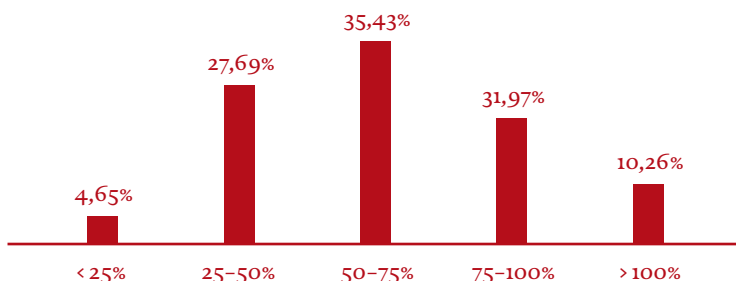
DISKREPANCIJA Za koliki postotak građana biste rekli da je prezadužen?

PETRA RODIK Ti podaci, koliko znam, nisu kod nas sustavno mjereni. Postoji studija Predraga Bejakovića o prezaduženosti no u njoj se iznose vrlo fragmentarni podaci o situaciji u Hrvatskoj. Prezaduženost se može mjeriti objektivnim i subjektivnim pokazateljima. U objektivne bi spadali podaci o dugu u odnosu na prihode, o broju podnesenih zahtjeva za osobni bankrot (u zemljama u kojima on postoji; u Hrvatskoj ne postoji). Kao pokazatelj subjektivnog

osjećaja prezaduženosti možemo uzeti podatak iz istraživanja GfK-a na reprezentativnom uzorku kućanstava (prošloga ljeta) u kojemu je 50% ispitanika izjavilo: "Jedva spajam kraj s krajem". To znači da su iz subjektivne perspektive mogućnosti plaćanja redovnih troškova jako loše.

Kada je riječ o dužnicima s kreditima vezanim uz švicarske franke, takvih je oko 100.000 kućanstava, od čega oko 75.000 ima dugoročne stambene kredite. To bi bilo oko 5% kućanstava u Hrvatskoj. U istraživanju kojeg smo mi proveli u udruzi Franak, jedno od pitanja je bilo koliko posto mjesečnih prihoda odlazi na kredit.

Koliki postotak mjesečnih prihoda trenutno odlazi na kredit/e?

Udio prihoda kućanstva koji pokriva kredit(e); N=1033. Preuzeto iz: Rodik, P. (2012) *Kreditna zaduženost i pad životnog standarda*. Zagreb: Udruga Franak. Str. 10.

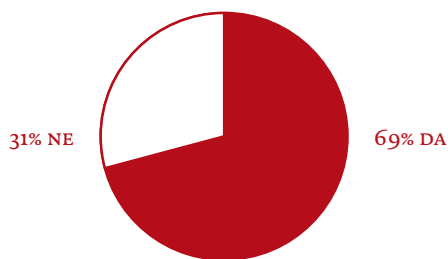
U slučaju njih 10% više od 100% mjesečnih prihoda odlazi na kredit. Možete se samo pitati kako ti ljudi žive... Potrebno je uzeti u obzir da je riječ o *online* upitniku, što bi značilo da su oni najsiromašniji zasigurno podreprezentirani.

DISKREpancija Što se točno dogodilo kada su švicarski franci u pitanju? Recimo, dođe obitelj u banku uzeti kredit i onda im kažu: "Pa gledajte, 'švicarci' su vam skroz super, to vam je sada niska kamata itd.". Što se onda dogodilo?

PETRA RODIK Pa da, tako se događalo. Krajem 2004. banke su stavile u ponudu kredite u "švicarcima". Prvo, ti su krediti imali nižu kamatnu stopu od one u eurima. Zbog toga je vaša mjesečna rata ispadala manja i sve je to djelovalo privlačnije. Pritom osobni bankari, koji su u situaciji odlučivanja o podizanju kredita kontaktosobe s kojima vi raspravljate o tome koja ponuda je za vas bolja, nisu nikad upozoravali na sve moguće rizike uzimanja kredita s valutom koja nije pod kontrolom HNB-a. Za razliku od eura, tečaj CHF-a nije

pod kontrolom HNB-a, zbog čega je rizik u startu bio puno veći. Većina osobnih bankara nije upozoravala na rizik ili ga je potpuno pogrešno predstavljala govoreći kako je švicarski franak stabilna i sigurna valuta, ili: “Ako se dogodi da ode švicarac, otići će i euro, pa će svima biti isto”. Meni konkretno, kada sam pitala što ako se nešto dogodi, rekli su: “Ma joj, pa uvijek onda možete prebaciti u euro”, što je totalna laž. Ne možete prebaciti kredit u euro iz niza razloga, a prvenstveno jer vam je uslijed porasta tečaja franka porasla glavnica. Da biste zatvorili kredit u CHF-u morate podići kredit u eurima koji bi sada iznosio mnogo više nego što je iznosio u početku, pa onda još na to platiti naknade, javnog bilježnika itd. Dakle ti razgovori s osobnim bankarima sociološki su vrlo zanimljiva situacija, gdje vi kao klijent, koji nije stručnjak, dolazite do navodnog stručnjaka, a on nije stručnjak već trgovac koji vam prodaje proizvod i ima proviziju. To je interakcija s potpuno asimetričnim intencijama i očekivanjima aktera koji se u njoj nalaze.

Kada ste podizali kredit, jeste li imali mogućnost izbora valute?

Mogućnost izbora valute; N=1267. Preuzeto iz: Rodik, P. (2012) Kreditna zaduženost i pad životnog standarda. Zagreb: Udruga Franak. Str. 9.

Druga stvar koja je jako bitna: s obzirom na to da su rate u “švicarcima” bile manje, uzimali su ih ljudi koji nisu bili kreditno sposobni za kredit u eurima. Kreditna sposobnost se procjenjuje prema visini rate u odnosu na mjesečne prihode, zatim se procjenjuje vrijednost nekretnine; najčešće su se tražili jamci ili učešće, potom se često inzistiralo da klijent mora podići životno osiguranje, osiguranje objekta itd. Radi ovih su zahtjeva oni koji su imali relativno niska primanja bili kreditno nesposobni za skuplji kredit u eurima i jedino su mogli uzeti kredit u švicarskim francima. Mnoge su banke tražile da mjesečni iznos rate ne smije prijeći trećinu primanja (kasnije se ovaj uvjet i zakonski propisao). Radi kombinacije malih plaća, visokih

cijena nekretnina i navedenih uvjeta, mnogi su mogli uzeti jedno kredit vezan uz švicarski franak (koji je, podsjećam, imao nižu mjesečnu ratu radi niže kamate). U istraživanju koje smo proveli vidi se da jedna trećina ljudi nije imala izbor valute u startu. Imali su izbor ili odustati od kupovine npr. stana ili uzeti kredit u “švicarcima”.

Treće, nije postojala regulacija kako se mijenja promjenjiva kamatna stopa i tu je odgovoran HNB. Zašto je to bitno? Zato što nisu postojala pravila kako se kamata treba mijenjati, banke su kamate mogle koristiti u marketinške svrhe; imali ste kamate “3.99”, kao kaugume, ili “Hypo ulica 3.88”. To su totalno fiktivne brojke koje ne proizlaze iz ekonomskih izračuna, već su ih oglasili jer lijepo izgledaju, znajući da će ih u budućnosti moći podignuti. Onda se dogodi da dobijete obavijest od banke koja ide ovako: “S obzirom na to da ste potpisali promjenjivu kamatnu stopu, mi smo vam je promijenili.”

Ljetos su unesene izmjene u Zakon o potrošačkom kreditiranju koje određuju da će se ubuduće prilikom ugovaranja kredita morati ugovoriti točna formula po kojoj se mijenja ta promjenjiva kamatna stopa. Ona bi se trebala sastojati od varijabilnog dijela (koji mogu biti promjenjive, ali transparentne varijable, npr. Libor, Euribor itd.) i fiksnog dijela, odnosno zarade banke (koji se ne smije mijenjati tijekom čitave otplate kredita). Znači, u startu banka kaže: “Ja ću raditi za npr. 2 postotna poena i ugovorite prema čemu će se mijenjati varijabilni dio.” Tako će u budućnosti biti, a tada ste potpisali promjenjivu kamatnu stopu, što god to značilo.

DISKREPANCIJA Dakle nikome nisu morale odgovarati koju kamatu, odnosno koju cijenu kredita oglašavaju?

PETRA RODIK Ne. Banke su do sada mijenjale kamatne stope administrativnom odlukom. Sastane se uprava banke i odluči da odsada nadalje kamata za kredite u eurima iznosi toliko i toliko. To je totalno netransparentno. Vi ne možete te njihove odluke niti dobiti, to se smatra poslovnom tajnom. U posljednje su vrijeme banke počele objavljivati formule prema kojima navodno mijenjaju visinu kamate no ako pokušate putem tih formula rekonstruirati promjene koje ste ranije imali, to vam baš i neće uspjeti.

DISKREPANCIJA Kada će taj novi zakon o potrošačkom kreditiranju stupiti na snagu?

PETRA RODIK Već je stupio na snagu. Problem je u tome da će svi koji dižu nove kredite biti zaštićeni od ovoga, a svi koji su ih do sada digli i dalje će biti izloženi apsolutnoj samovolji banaka. Mi sad tražimo da se to i za nas primijeni unatrag jer je to diskriminacija pred zakonom, tj. preciznije, putem zakona, a što je kršenje Ustava.

DISKREPANCIJA Imate tri glavna zahtjeva koje ste stavili pred Vladu i Ministarstvo financija. Koji su to zahtjevi?

PETRA RODIK Prvim zahtjevom tražimo da napravimo konverziju ostatka glavnice kredita u kune, ali po tečaju koji je bio na dan puštanja u otplatu. Ako dobijemo sudski spor, onda će se to desiti ovako i onako. Udruga Franak traži da se to donese kao politička odluka, a da se ne mora čekati sudska presuda.

Drugi zahtjev koji smo postavili je reguliranje kamatne stope, o čemu smo maloprije pričali. Treći je zahtjev hitno donošenje Zakona o osobnom bankrotu.

DISKREPANCIJA Zadnjih dana mnogo se govorilo o osobnom bankrotu, o čemu se točno radi?

PETRA RODIK Radi se o tome da kada dođete u situaciju u kojoj više ne možete otplaćivati kredit, podnesete zahtjev za osobnim bankrotom i onda ste određeno vrijeme pod “stečajnim upraviteljem” koji ima kontrolu nad vašim financijama. To razdoblje varira od npr. šest godina u Njemačkoj do jedne godine u Velikoj Britaniji i na Islandu. Nakon tog vremena ostatak duga jednostavno se briše. Nakon toga ostaje Vam *bad credit record*, ali nemate više dugovanja.

DISKREPANCIJA Znači, dug se “samo tako” briše, nikakva ga institucija ne nadoknađuje banci?

PETRA RODIK Nitko ga ne nadoknađuje, banka tu jednostavno ostvari gubitak. To je institucija koja postoji u mnogim zemljama. David Graeber u knjizi *Debt: The First 5000 Years* ističe kako je upravo ta vjerojatnost da banka neće moći naplatiti izdan kredit fundamentalna pretpostavka bankarstva. Jer obratno, ako postoji situacija da je banka sto posto osigurana da uvijek može naplatiti dugovanje (putem ovrha, jamaca itd.), tada banku ništa ne sprečava plasirati rizične kredite. To je situacija koju danas imamo u Hrvatskoj.

DISKREPANCIJA Kada usporedimo Hrvatsku s međunarodnom bankarskom scenom, zašto kod nas nije bilo zakona o promjenjivoj kamatnoj stopi, niti još ima zakona o osobnom bankrotu te još vjerojatno mnogo drugih odredbi?

PETRA RODIK Pa zato što bankama odgovara da nema te regulacije. S druge strane, nikad se dosad nije nešto ovako desilo. Nikad nismo imali situaciju da enorman broj ljudi dođe u tako velike probleme zbog kredita. Trebalo je doći do ovoga da bi se uopće osvijestila potreba za donošenjem Zakona o osobnom bankrotu. Treba reći da ni u europskim razmjerima ovo nije stara institucija. Počeo se uvoditi negdje od 90-ih. Stvaranje zakonske regulative direktno je vezano uz rast i razvoj kreditiranja i trend financijalizacije

kućanstava. Banke, naravno, pružaju otpor regulaciji jer im ne odgovara, naime smanjuje im profit.

DISKREPANCIJA S obzirom na regiju, kako stojimo s potrošačko-kreditnim zakonima?

PETRA RODIK U okolnim je zemljama bolje regulirana kamatna stopa. U Srbiji je 2011. donesen zakon kakav je kod nas donesen sada, s tim da se kod njih donijelo ono što mi upravo hoćemo, tj. da se zakon primijeni i na one koji su prije digli kredite. Slovenija ima zakon o osobnom bankrotu. Reguliranje uvjeta promjene kamatne stope definitivno je najbitnije; zatim razjasniti da su stambeni krediti drugačiji od ostalih vrsta kredita jer se otplaćuju po dvadeset i više godina, pogotovo ako se radi o vašem jedinom stambenom objektu. Kako nemamo nikakvu stambenu politiku, kredit je jedini način osiguravanja vlastite nekretninu. Ti bi dugoročni krediti trebali imati posebnu regulativu, npr. trebalo bi postojati pravo na moratorij (period mirovanja otplate), ali takav da u tom razdoblju doista ne plaćate ništa. Kod dugoročnih kredita bilo bi bitno da imate pravo u tih trideset godina nekih šest mjeseci ne plaćati ratu (tj. pravo da taj period otplatite kasnije) jer ste, recimo, dobili otkaz, dobit ćete klince... To su neki životni događaji za koje je realno očekivati da će se desiti. Danas nemate to pravo. Danas možete dobiti moratorij tako da platite dodatnu naknadu na pokretanje moratorija, a onda tih 6 mjeseci ne plaćate glavnicu, ali i dalje plaćate kamatu.

DISKREPANCIJA U svakodnevnom se diskursu krivnja za prezaduženost vrlo često stavlja na pojedinca, na njegovu "nesposobnost". Međutim vaša istraživanja pokazuju da kontekstualne okolnosti ljudskih sudbina gdje se ljudi razbole, izgube posao, dobiju dijete ili se rastave, u biti čine glavne "triggere" prezaduženosti.

PETRA RODIK Da, to je bila teza mog izlaganja na kongresu HSD-a. Istraživanja su i vani pokazala da, za razliku od percepcije kako su to neodgovorni pojedinci, ljudi ipak najčešće upadaju u probleme zbog kombinacije zaduženosti i nekog neočekivanog životnog događaja. Razvod braka uobičajena je stvar u suvremenom svijetu te rizik od bankrota prijeti najviše samohranim majkama koje još moraju i servisirati kredit. U vrlo interesantnoj studiji *Two Income Trap* (Warren i Warren-Tyagi, 2003) iznesen je podatak da su u SAD-u razvod, ostanak bez posla i bolest pokrivali nekih 87% slučajeva u zahtjevima za osobnim bankrotom.

DISKREPANCIJA Kakva je situacija u Hrvatskoj?

PETRA RODIK Kod nas se to nije istraživalo na nacionalnom uzorku. Napravila sam ovo istraživanje jer sam imala priliku u udruzi

Franak, ali bih voljela to ponoviti na nacionalnom uzorku. Sad imam i bolju sliku o tome koja pitanja postaviti. Budući da je istraživanje imalo dio u kojem su ispitanici sami pisali o svojim situacijama (dio tih priča objavili smo kao “Crnu knjigu”), iz tih priča vidljivo je da se također često radi o interakciji gubitka posla, razvoda i sl., s povećanjem rate zbog porasta tečaja CHF-a.

Ono što se ne istražuje ni vani jest koliko upravo bankarsko poslovanje povećava rizik da ljudi dođu u probleme. U našoj verziji upravo je kombinacija valutne klauzule i promjenjive kamatne stope dovela do ovoga. Radilo se o tome da su banke plasirale kredit koji je od samog starta bio rizičan i to je, istraživački gledano, varijabla sasvim nezavisna od spominjanih nesretnih životnih događaja. Ako kao *outcome* imamo prezaduženost, ako je to zavisna varijabla, do sada se najčešće kao nezavisne varijable gledaju životni događaji i okolnosti (stopa nezaposlenosti, cijene nekretnina). Međutim ono što se ne prati, ona druga skupina varijabli upravo je to što rade banke: povećavaju rizik da dođete točke prezaduženosti. U Americi su to *subprime* krediti, kod nas su to krediti u “švicarcima”. Samim stavljanjem u ponudu takvih plasmana banke povećavaju rizik od stvaranja ishoda prezaduženosti.

DISKREPANCIJA Evidentna je bankarska želja za profitom jer su “švicarci” bili na povijesnom minimumu i bilo je izvjesno da će se kamata povisiti i da će njihov profit usporedno porasti. Možemo li dakle povući kakvu-takvu paralelu između broja *loših kredita* u SAD-u i njihove kreditne krize s kreditima u švicarskim francima u Hrvatskoj?

PETRA RODIK Možemo. Da su striktnija pravila po kojima banke moraju poslovati, bila bi manja vjerojatnost da se problem desi. To su sve faktori vanjskog karaktera, a ne tog individualnog, u smislu neodgovornog pojedinca. A to se stalno kao ideologija prodaje, ma znate, to je čista neoliberalna priča. Utjecaj samih bankarskih praksi baš i nije fokus istraživanja, koliko sam ja vidjela, a trebao bi biti. Takva istraživanja doprinijela bi razbijanju mita o isključivo individualnoj odgovornosti te razumijevanju društveno-strukturnih faktora koji doprinose stvaranju prezaduženih subjekata.

Moja kolegica iz udruge, po struci ekonomistica, često koristi ilustrativnu usporedbu. Ona takve kredite naziva toksičnim proizvodom. Time želi reći da je ponuda tako rizičnih kredita jednaka stavljanja u prodaju prehrambenog proizvoda koji nije prošao kontrolu sastojaka i čija je konzumacija opasna po zdravlje. Ovo je proizvod za koji se znalo da je rizičan i HNB je kao regulator trebao reći

bankama da ga povuku iz ponude. Umjesto toga, oni su na rizičnost “upozoravali” građane napisavši u biltenu HNB-a da je valutna klauzula u CHF-u rizična te se može dogoditi da poraste i do 18% (a u ljetu 2011. dogodio se porast od 60%).

DISKREPANCIJA Zašto građani nisu bili bolje upozoreni?

PETRA RODIK Pa, HNB u potpunosti podržava i u praksi provodi politiku prema kojoj se država ne treba miješati u tržišne odnose. Oni su u potpunosti preuzeli tu neoliberalnu logiku. Bili smo tamo kod njih i uopće sama pomisao da oni interveniraju u tržište jačom regulacijom vrlo im je strana. Dali smo im primjer Srbije u kojoj je Narodna banka novčano kaznila banke jer se nisu držale novog zakonskog propisa o kamatama te je to objavila javno u medijima. Stav HNB-a je da oni ne smiju podatke o kažnjavanju banaka javno objavljivati jer bi to onda loše utjecalo na status pojedinih banaka na tržištu. I to vam je odgovor. Tako da oni imaju vrlo konzervativnu poziciju u vezi bilo kakve intervencije u bankarski sektor, što je jako problematično.

DISKREPANCIJA Da se nadovežemo na to: kakav je status prave pomoći, odnosno na kome je odgovornost za informiranje građana o bankarskim uslugama? Postoje li kakve institucije jer to očito nisu osobni bankari?

PETRA RODIK I to se tek sada krenulo uvoditi. Također je stavljeno u zakon da vam banke trebaju prezentirati sve podatke o kreditu prilikom njegova podizanja i da se svi aspekti ugovora transparentno prikazuju. Problem je što je tu nepravilnosti jako teško dokazati. Kako ćete dokazati je li vam bankar nešto rekao ili nije? Tu treba natjerati banke da sve daju napismeno, a banke to u velikoj mjeri izbjegavaju te računaju na varijantu usmene komunikacije jer tada nema traga. U banci možete pitati, ali nema nikakve odgovornosti ako vam daju netočan odgovor. HNB ima Direkciju za zaštitu potrošača i tržišnog natjecanja.

DISKREPANCIJA Kako to (ne)funkcionira?

PETRA RODIK Nakon sastanka u toj direkciji, bili smo se zezali da bi zapravo trebala imati naziv “Direkcija za zaštitu tržišnog natjecanja od potrošača”. Direkcija najčešće funkcionira kao poštanska služba. Vi pošaljete banci prigovor i od banke dobijete nezadovoljavajući odgovor ili ga uopće ne dobijete. Onda pošaljete upit HNB-u, a HNB vam kaže: “Primili smo Vaš zahtjev, proslijedit ćemo ga banci”. Onda proslijede vaš upit banci, isti koji ste i sami slali, a zatim banka njima vrati odgovor, pa HNB proslijedi natrag odgovor s komentarima gdje obično piše da nisu našli ništa neregularno. To se događa

za stvari koje evidentno nisu korektne. Dobro, znao se desiti i pokoji pozitivan primjer. Recimo, kolegi iz udruge HNB je pomogao. Banka mu uopće nije htjela dati ispis uplata po kreditu, pa mu je potom rekla da može dobiti taj ispis za 100 kn, na što on nije pristao jer je znao za slučajeve klijenata te iste banke koji su istu stvar dobili besplatno. Nakon prigovora HNB je ipak natjerao banku da mu da ispis. No mnogi nemaju živaca, vremena i volje oko takvih stvari biti uporni, pa se može reći da dosta toga u bankarskom poslovanju funkcionira po principu “ako prođe, prođe”, zbog čega je važno da klijenti osvijeste svoja prava i imaju se kome obratiti za savjet. U udruzi Franak razmišljamo kako bi bilo dobro da se ustanovi neko nezavisno nadzorno tijelo izvan HNB-a. Dakle tijelo za zaštitu korisnika financijskih usluga. Od svih tih potrošačkih udruga, vi nemate nikoga specijaliziranog za financijske usluge. Za to stvarno treba imati ponešto iskustva i znanja ekonomije.

DISKREPANCIJA Recimo da ja hoću dignuti kredit te želim pitati za savjet i dobiti stručan odgovor, a ne da mi umjesto odgovora uvalje proizvod, kome se sada mogu obratiti?

PETRA RODIK Možete pitati potrošačke udruge, recimo savez Potrošač, ali recimo za vrlo specifična bankarska pitanja – teško. Potrošač se, primjerice, dosta bavio pitanjem kreditiranja na crno ovih “banderaških kredita” (koji su se zadnje vrijeme preselili u tramvaje). U udruzi Franak počeli smo se sustavnije baviti pitanjem klijenata banaka kod kojih su neki nažalost prošli vrlo slično onima koji su podigli ove lihvarske kredite na crno. Udruga Franak ima ured u Zagrebu i termine kad se članovi mogu doći konzultirati.

DISKREPANCIJA Kakva je budućnost udruge Franak? Širite se diljem Hrvatske.

PETRA RODIK Da, rašireni smo po čitavoj Hrvatskoj. Imamo jedanaest podružnica diljem Hrvatske i preko deset tisuća članova. Od početka su u upravnom odboru bili ljudi iz Osijeka, Rijeke, Splita, Pule, Zagreba... Od početka imamo teritorijalnu disperziranost i sada smo osnavali neke manje podružnice. Zadnja je osnovana u Čakovcu.

DISKREPANCIJA Koji su potencijalni uspjesi i neuspjesi sudskog procesa? Nekakve alternative i nagodbe?

PETRA RODIK Na našoj je strani to da unutar Europske unije i izvan nje već imate niz presuda u kojima je konstatirano da banke ne smiju mijenjati kamatnu stopu bez ikakvih parametara. To je nešto što naprosto nije u skladu s propisima o zaštiti potrošača. Šansa da dobijemo prvostupanjsku presudu je, mislim, prilično

velika. Potom je pitanje što će se dogoditi na Visokom trgovačkom sudu koji je podložniji političkim utjecajima. Ako dobijemo, banke će morati sa svima ugovoriti kako će se mijenjati kamatna stopa i preobračunati kredit u kunski. Sudska presuda trebala bi prekinuti postojeću praksu. Za eventualnu odštetu unatrag će svatko morati podizati tužbu, bilo individualnu, bilo tako da se udruži više klijenata iste banke.

DISKREPANCIJA Koliko bi trebao trajati sudski spor?

PETRA RODIK Prvostupanjski bi trebao biti gotov do kraja ove godine. Drugostupanjski se može rastegnuti na još dvije-tri godine.

DISKREPANCIJA Vezano uz ovaj diskurs, kakvo je vaše viđenje medijskog tretmana ovog slučaja?

PETRA RODIK Pa, mislim, mediji puno inzistiraju upravo na tužnim individualnim pričama, idu na taj neki voajerizam i tragediju. Ono je što fali u medijskom diskursu propitivanje tih sistemskih uzroka, zašto je do toga došlo itd.

DISKREPANCIJA U biti, ovo što smo mi sada prošli...

PETRA RODIK Da, to imate priliku napisati u *H-alteru*, *Zarezu*, *LeMondeu*... Ali, recimo, da će vam *Jutarnji list* dati prostora da idete u takve stvari, nema šanse. Uvijek traže da im date nekog za primjer jer to ilustrira dobru priču i tako se uvijek vraćamo početnoj točki. Jest da to senzibilizira javnost, ali isto tako ne dopušta doći do fundamentalnih pitanja. S druge strane daju nam dosta veliki prostor i stalno imamo priliku medijski istupati te uvijek treba ponavljati iste teze da bi one imale učinka. Primjerice u startu je bila dosta naglašena ta priča: "sami ste si krivi, znali ste u što ulazite itd.," ali smo kontinuiranim medijskim istupima to ipak donekle pomaknuli, no još uvijek jako puno ljudi reagira na taj način. Onda primjerice često mnogi misle da hoćemo nastalu štetu sanirati iz proračuna, što otpočetak odbijamo, jer nikako ne bi bilo u redu da se posljedice neodgovornog bankarskog poslovanja prebacuju na trošak proračuna.

DISKREPANCIJA Kakva su vaša sociološka znanja upotrijebljena? Gdje je tu sociološka odgovornost i kakva su Vaša sociološka iskustva proizašla iz ove društvene situacije?

PETRA RODIK Jedno od zanimljivijih socioloških iskustava bilo mi je to da sam zbog angažmana u udruzi Franak došla u priliku napraviti spomenuto istraživanje. Do istraživanja je došlo jer smo tražili ljude koji su spremni za medijski istup. Mnogi se srame u javnosti govoriti o financijskim problemima, stigmatizacija je tu dosta velika i teško je naći nekoga tko je spreman na medijski istup,

pogotovo na televiziji. S druge strane, mediji su od nas stalno tražili primjere. Onda smo krenuli prikupljati slučajeve, pa sam odlučila da to radimo preko *online* upitnika te mi se kao logična pojavila ideja da ih upitamo još nešto dodatno. Tako sam u roku od dva-tri dana, uz *feedback* kolega iz udruge, složila to istraživanje. Kako se sve odvijalo vrlo brzo, nije bilo vremena za temeljitu pripremu, već je upitnik kreiran *ad hoc*, u potpunosti temeljeno na iskustvu s terena.

Ono što ovdje želim naglasiti jest to da sam, zato što sam bila udruzi, kao sociologinja uopće došla u priliku napraviti takvo istraživanje. Mislim, gdje ćete inače dobiti 1231 ispitanika za tjedan dana, a s uloženi samo sedamdeset kuna (kolika je bila cijena mjesečne pretplate na *Kwiksurveys* platformu za *online* anketiranje)? Radilo se o tome da je tema aktualna i ljudima bitna, a istovremeno smo već imali dosta članova u udruzi... Ljudi onda odgovore i vide da se tu nešto događa.

DISKREPANCIJA Možemo reći da je to dobar primjer sociološkog aktivizma. Sve to dinamizira ljude da se dodatno uključe.

PETRA RODIK Da, to je način na koji se možete odmaknuti od razine diskursa o individualnim tragedijama do pravih pitanja. Ljudi vide da se rezultati tog istraživanja pojavljuju po medijima, da se o tome priča; mogu sebe smjestiti u neki kontekst. Kada kažete da ima 100.000 kredita vezanih uz CHF, to može zvučati apstraktno. Kada to postavite na način da u prosjeku svaka deseta osoba u Hrvatskoj živi u kućanstvu koje ima kredit vezan uz CHF, kada ljudi uvide da nisu izolirani, mogu se barem donekle osloboditi tog osjećaja grižnje savjesti, krivnje i stigmatizacije, možda i ohrabriti da istupe u medijima ili da se barem ne srame pred svojom okolinom.

DISKREPANCIJA I zapravo odmaknuti se od strogo akademskog diskursa?

PETRA RODIK Da. Recimo, možete uzeti rezultat da 10% ispitanika ima više rate kredita od primanja i onda vam se pitanja nameću sama po sebi. Svi se tu onda u šoku pitaju: "Pa kako ti ljudi žive"? A to je pitanje na koje ne možete odgovoriti bez daljnjih socioloških uvida. Morate se pitati: koje strategije preživljavanja ljudi koriste, kako se snalaze, na koga se oslanjaju, koje su posljedice? Jedino iz sociološke perspektive možete se ozbiljno baviti tim pitanjima. Alternativa je zgražanje i moraliziranje, ali od toga nikakve koristi.

Znači, kombinacija aktivizma i istraživanja. Da se otvaraju pitanja o aktualnoj temi iz aktivističke pozicije, što ne znači pristranost u istraživanju. Nisam ja falsificirala rezultate ni u kom smislu, niti njihovo predstavljanje. Kad sam god imala priliku u medijskim

istupima gdje sam govorila o tim rezultatima, naglašavala sam upravo metodološke opaske (da se radi o prigodnom uzorku, o *online* upitniku, da rezultate ne smijemo olako generalizirati) koje su medijima jako neinteresantne. Radi se o tome da iz aktivističke pozicije, iz situacije u kojoj je tada službeni mobitel udruge kod mene i ja svakodnevno razgovaram s nizom ljudi koji mi redom iznose svoje situacije, mogu dobiti ideju o tome koja su pitanja relevantna. Ponekad su to i neočigledna pitanja koja drugi istraživač zasigurno ne bi postavio. Na primjer: “Kad ste podizali kredit, jeste li imali mogućnost izbora banke?”. To je pitanje na koje se neki odmah dižu na zadnje noge jer ide protiv pretpostavke slobode izbora na tržištu. Međutim 29% ispitanika reklo je da nisu imali izbor banke. Na primjer: kao znanstveni novak imate ugovor na određeno vrijeme pa ste automatski kreditno nesposobni. No Zagrebačko sveučilište ima sklopljen ugovor sa Zagrebačkom bankom temeljem kojeg zaposlenici Sveučilišta mogu podići kredit i ako nemaju ugovor na neodređeno. Tako da ako počete iz vlastitih iskustava, i iskustava koje ste čuli iz prve ruke od drugih, dođete do nekih pitanja koja “nezainteresirani” istraživač ne bi uopće postavio. Na kraju, sasvim je logično da ćete se kvalitetnije posvetiti istraživanju ako ste zainteresirani za temu, nego ako istražujete nešto što vam nije zanimljivo.